

IVANKA RIBAREVIĆ - NIKOLIĆ

DJELO MAJSTORA BLAGAJSKOG ĐORĐA KEFALOFOROSA

U bogatoj bosanskohercegovačkoj ikonopisnoj baštini poznata su nam imena mnogih umjetnika, ali još uvijek veliki broj ostaje nepoznat. Ovaj rad, na žalost, neće dati doprinos nomenklaturi domaćih ikonopisaca, ali je skroman pokušaj da se praćenjem opusa jednog domaćeg majstora u budućnosti, zajedničkim nastojanjima zaokruži njegov stvaralački ciklus koji, na osnovu dosadašnjih spoznaja, obuhvata prve decenije XVIII stoljeća.

Moguće je za sada akcentirati dva djela ovoga majstora, dvije žitijske ikone. To su žitijska ikona sv. Đorđa Kefaloforosa iz Crkve sv. Vasilija Ostroškog iz Blagaja (slika 1)¹ i žitijska ikona sv. Stefana iz Crkve sv. Blagovesti manastira Žitomislić (slika 2).²

Iako je ikona sv. Stefan sa žitijem ranije prezentirana u literaturi, opredjeljenje da ovog majstora uslovno nazovemo »majstorom blagajskog Đorđa Kefaloforosa« inicirano je činjenicom da se radi o izuzetno rijetkom i zanimljivom ikonografskom tipu sv. Đorđa sa vlastitom odsječnom glavom u rukama, što ovoj ikoni daje poseban značaj.³

Osobenosti stilskog izraza ovog majstora, te tipična kompozicijska i koloristička rješenja jasno se očituju na objema ikonama, te ćemo ih predočiti uporednim prikazom.⁴

Izražen je osjećaj umjetnika za kompoziciju. Kompozicijski sklad postignut je uravnoteženim rasporedom i veličinom scena žitija u odnosu na centralno polje, a ujedno odabirom i kadriranjem scena umjetnik daje značajan doprinos opštoj dinamici slike. Tako na žitijskoj ikoni sv. Đorđa po vertikali akcentira kompoziciju flankirajući centralni lik Kefaloforosa dvjema scenama svetitelja na konju. Na žitijskoj ikoni sv. Stefana kompozicija je akcentirana po horizontali trima scenama u formi uspravnog pravokutnika na kojima su dominantne figure u stojećem stavu i prikazi visoke (sakralne) arhitekture. Ovaj središnji

Slika 1. Žitijska ikona sv. Đorđa Kefaloforosa iz Blagaja kod Mostara
(Foto: Ćiro Rajić)

Slika 2. Sveti Stefan sa žitijem iz manastira Žitomislić (Foto: Milorad Skiba)

niz flankiran je sa po dvije simetrične scene u gornjoj i donjoj zoni. Skladnost komponiranja žitijskih polja gotovo da bi se mogla poistovetiti (odstupanja su minimalna) sa idealnim uzorima proporcija u vizantijskoj arhitekturi, gdje se proporcije mogu naći u međusobnim odnosima prostih brojeva, kao što su npr. 1:2, što je slučaj na objema ikonama.⁵ Oblik žitijskih polja sasvim je različit — strogo geometriziran na ikoni sv. Stefana i floralno barokizirano razigran na ikoni sv. Đorđa ali, kao što je naglašeno, proporcijski ujednačen.

Sljedeća specifičnost je način na koji umjetnik slika pejzaž i tlo.⁶ Prikaz tla-pejzaža dat je na dvojak način, zastupljen na objema ikonama. Zanimljivo, svakako tipičnije, rješenje za ovog slikara je prikaz usložnjavanjem lučnih linija u svijetlijem i tamnijem mrkosmeđem, oker i cinober koloritu, čime dočarava brežuljkasti pejzaž, a na svakom od »brežuljaka« naslikano je nekoliko vlati trave, odnosno uprošteni, linearni prikaz raslinja. Pozadina-nebo je često crvenocinober boje, kao na centralnoj sceni ikone sv. Stefana te na više medaljona žitija sv. Đorđa. Takvo rješenje tla susrećemo na osam medaljona Đorđevih žitija (od jedanaest ukupno), te na centralnom polju i scenama rođenja i kamenovanja Stefanovih žitija. Na scenama sa prikazom enterijera pravokutne ploče poda u centru su akcentirane ovalnim ukrasom, kao na gotovo identičnim scenama »izvođenja pred sud« sv. Đorđa, odnosno na istoj sceni sv. Stefana.⁷ Čudna kombinacija »obje vrste« tla prikazana je na sceni rođenja sv. Stefana. Identičnosti se primjećuju i u načinu obrade arhitekture, posebno na detaljima krovnog pokrova te ukrasa u formi cvijeta oko okulusa. Način obrade neba i oblaka, korištenje kolorita kao i način ukrašavanja i drapiranja odjeće odražava podudarnost na objema žitijskim ikonama.

Svakako je obrada inkarnata detalj koji najbolje i pouzdano ukazuje da se radi o istom majstoru. Specifičan način slikanja nosa blage »S« linije, način sjenčenja brade te forma očiju i obrva, jasno izražena posebno kod slikanja figure u tričetvrt profilu, potvrđuju naše pretpostavke.

Za sada je ovo prvo identificirano djelo majstora blagajskog Đorđa Kefaloforosa,⁸ ali će svakako daljnja istraživanja doprinijeti zaokruženju ciklusa ovog značajnog domaćeg majstora.⁹

¹ I. Ribarević-Nikolić, »Hercegovina« 4, Mostar 1985, str. 214, Saopštenja XVIII, Beograd 1986, str. 239—244.

² Lj. Kojić, Ikone BiH, Sarajevo 1967, kat. 23; Manastir Zitomislić, Sarajevo 1983, str. 176; R. Stanić, Ikone iz Hercegovine, Mostar 1982, kat. 20.

³ Ovaj rijetki ikonografski tip sv. Đorđa prezentiran je na pet do sada poznatih ikona. To su: ikona sa kraja XV i početka XVI st. iz Državnog istorijskog muzeja u Moskvi, žitijska ikona iz Cajniča iz 1574. godine, ikona iz zbirke Sekulic iz ranog XVII st., ikona iz Busovače rad Jovana Mangafa iz 1620. te blagajska, ujedno i najmlađa, ikona sa početka XVII st.

Još jedan razlog za ovakav naziv je i nedavno izvršena kategorizacija blagajskih ikona, kojom je žitijska ikona sv. Đorđa svrstana u I kategoriju.

⁴ Pošto su obje ikone detaljno obrađene u literaturi, ovdje nećemo posebno obrađivati sve scene žitija, nego samo akcentirati scene prioritete za kontekst ovog rada.

⁵ Smatra se da su majstori najradije upotrebljavali čiste brojeve pri dimenzioniranju prostora, te bi se proporcije u bizantskoj arhitekturi mogle nalaziti u međusobnim odnosima prostih brojeva kao 1:2, 2:3, 1:3, 3:4, 3:5..., dok je kanonu proporcije ljudskog lika odgovarao broj 9, pri čemu je deveti dio ukupne dužine figure modul izražen dužinom glave ili dužinom lica. Naš majstor ne primjenjuje taj kanon i otuda izvjesna nezgrapnost njegovih figura. Đ. Petrović, Teoretičari proporcija, Beograd 1974, str. 89—90.

⁶ »U pozadu je vidljiva arhitektura, crveno nebo, a tlo je predstavljeno u vidu čudnih zaokruženih oblika sa cvetovima crvene boje.« — R. Stanić, o. c., kat. 20.

»Brežuljkasti pejsaž je naznačen markantnim mrkim lučnim linijama na oker i cinober podlozi.« — I. R. N., o. c., str. 239.

⁷ Na ikoni sv. Đorđa ta scena je bez signature, ali se svakako može tumačiti kao scena sa prikazom optužbe i osude svetitelja od predstavnika vlasti (kraljeva). Tekst iste scene na ikoni sv. Stefana zapravo je pogrešno napisan, na šta upućuje Lj. Kojić, jer se ne radi o izvođenju pred arhijereje nego Jevreje, dakle o optužbi Stefanovoj.

⁸ Po mišljenju kolegice mr Svetlane Rakić majstor blagajskog Đorđa Kefaloforosa je slika ikonostas manastira Papraca. Svakako će njena konstatacija biti značajan doprinos opusu ovog majstora, odnosno općenito doprinos boljoj spoznaji o kretanju i aktivnosti domaćih zografa u Bosni i Hercegovini u periodu turske dominacije.

⁹ U svom preliminarom izvještaju o zbirci ikona pravoslavne crkve u Blagaju (»Hercegovina« 4) pripisala sam ovu ikonu vojvodanskom majstoru iz sredine XVIII st. Detaljnom analizom (Saopštenja XVIII) ikonu datiram na sam početak XVIII st. uz konstataciju da je ovaj specifični ikonografski tip sv. Đorđa Kefaloforosa na području Jugoslavije razvijen jedino u Bosni i da je rad domaćeg majstora. R. Stanić ikonu sv. Stefana pripisuje vojvodanskom slikaru iz XVIII st. citirajući Lj. Kojić koja je datira, u navedenom katalogu, u prvu polovinu XVIII st. i pripisuje vojvodanskom majstoru, da bi u svom kasnijem radu o manastiru Zitomislić majstora determinirala kao »nepoznatog srpskog zografa«.

Svakako je značajno da se svi autori slažu da je u pitanju domaći majstor koji je djelovao u prvoj polovini XVIII st., preciznije — početkom XVIII st. Za sada možemo konstatirati da se značajan broj radova (bilješka 8) majstora blagajskog Đorđa Kefaloforosa nalazi, odnosno da je vjerovatno nastao na području Bosne i Hercegovine, a nadamo se da će daljnja istraživanja dati više podataka o porijeklu tog umjetnika.